

Etyczne aspekty badań kwestionariuszowych dotyczących tematów wrażliwych z udziałem dzieci na przykładzie *Diagnozy przemocy wobec dzieci w Polsce*

Katarzyna Drabarek^a , Katarzyna Makaruk , Szymon Wójcik^{a, b}

^aUniwersytet Warszawski; ^bFundacja Dajemy Dzieciom Siłę

Celem artykułu jest przegląd teoretycznych i praktycznych ustaleń dotyczących realizacji badań kwestionariuszowych z udziałem dzieci na tematy wrażliwe, takich jak doświadczanie przemocy czy zaniedbania lub podejmowanie zachowań autodestrukcyjnych. Kwestie te nie są w Polsce uregulowane prawnie w sposób kompleksowy, a w praktyce społecznej znane są przykłady realizacji projektów badawczych, które nie dochowują odpowiednich standardów etycznych. Tymczasem dziecięcy respondenci muszą znajdować się pod szczególną ochroną ze względu na uwarunkowania rozwojowe. Dotyczy to zarówno nieekspozowania ich na zbyt trudne lub drastyczne treści, jak i zapewnienia im dostępu do pomocy psychologicznej, gdy np. udział w badaniu wywoła silne stany emocjonalne lub przywoła trudne wspomnienia. Artykuł zawiera również przegląd wybranych polskich i zagranicznych kodeksów oraz regulacji dotyczących badań z udziałem dzieci.

Autorzy dzielą się doświadczeniami zebranymi przez ponad 10 lat podczas realizacji cyklicznych Diagnoz przemocy wobec dzieci w Polsce tak, aby wypracowane procedury mogły posłużyć innym badaczom – zarówno naukowcom, jak i przedstawicielom organizacji i instytucji zajmujących się sprawami dzieci.

SŁOWA KLUCZOWE:

STANDARDY ETYCZNE, BADANIA Z UDZIAŁEM DZIECI, BADANIA NA TEMATY WRAŻLIWE

Podczas realizacji badań z udziałem dzieci na tematy wrażliwe, jak przemoc i zaniedbanie, niezwykle ważne jest uwzględnienie aspektów etycznych. Pomagają one regulować zakres podejmowanych przez badaczy działań na etapie planowania i przeprowadzania badania oraz raportowania jego wyników. Respektowanie takich norm minimalizuje potencjalne ryzyko wyrządzenia krzywdy młodym respondentom (United Nations Children's Fund [UNICEF], 2012). Badania na temat przemocy wobec dzieci są realizowane w wielu państwach na świecie (Hillis i in., 2016; Makaruk i in., 2023; Stoltenborgh i in., 2015). To właśnie badania społeczne – obok analizy danych administracyjnych – pozwalają na oszacowanie rozpowszechnienia danego problemu w społeczeństwie (Negriff i in., 2016). Ich wyniki stanowią cenną podstawę monitorowania problemu oraz podejmowania systemowych działań mających na celu poprawę bezpieczeństwa dzieci. Rzetelne badania mają także zasadnicze znaczenie dla zrozumienia zjawiska przemocy i jego uwarunkowań (Neelakantan i in., 2024). Zainteresowanie badaniami na ten temat rośnie w związku z większą świadomością konsekwencji przemocy doświadczanej w dzieciństwie i zobowiązań rządów do przeciwdziałania temu zjawisku (Cappa i in., 2023; World Health Organization [WHO], 2020). W Polsce przykładem reprezentatywnego badania dostarczającego informacje na temat rozpowszechnienia różnych form wiktymizacji jest cyklicznie realizowana przez Fundację Dajemy Dzieciom Siłę (FDDS; Makaruk i in., 2023) *Diagnoza przemocy wobec dzieci w Polsce*.

Badania na temat przemocy wobec dzieci stawiają przed badaczami wiele wyzwań, szczególnie gdy respondentami są dzieci i nastolatki. Przy realizacji takich badań oczekuje się zachowania najwyższych standardów etycznych (Makaruk i in., 2013). Podejmowanie tematu przemocy w badaniach często wzbudza obawy uczonych – przeważnie związane z ryzykiem wtórnej traumatyzacji respondentów (Mathews i in., 2022; Morriss i in., 2012). Jednocześnie warto zaznaczyć, że udział dzieci i młodzieży w tych badaniach można uzasadnić społeczną wartością takich projektów, ponieważ mogą się one przyczynić do przeciwdziałania przemocy (Roth, 2023). Mając na uwadze złożoność tematyki badań z udziałem dzieci, a także korzyści wynikające z takich projektów, badacze z całego świata wypracowali dobre praktyki mające zagwarantować bezpieczeństwo i podmiotowość najmłodszych respondentów. Dbłość o najwyższe standardy przeprowadzania badań z udziałem dzieci umożliwia im włączenie się w rozwój wiedzy na ważne dla interesu społecznego tematy.

Celem artykułu jest przegląd piśmiennictwa dotyczącego udziału dzieci w badaniach ze szczególnym uwzględnieniem tematu przemocy z perspektywy etycznej oraz obowiązujących regulacji prawnych i branżowych zarówno w Polsce, jak i za granicą.

Autorzy odnoszą się także do własnych doświadczeń z realizacji *Diagnozy przemocy wobec dzieci w Polsce* obejmującej badanie dzieci w wieku 11–17 lat.

Etyczne wyzwania badań z udziałem dzieci

Dzieci jako szczególnie wrażliwa grupa respondentów

Artykuł 12 Konwencji o prawach dziecka (KPD) podkreśla prawo dzieci i nastolatków do zabierania głosu na tematy dla nich istotne. Jednym z przejawów realizacji tego prawa jest udział w badaniach społecznych. Realizując badania z dziećmi, należy jednak pamiętać, że są one wrażliwą grupą respondentów (*vulnerable group*; Bunio-Mroczek, 2021). Wynika to m.in. z nierównowagi sił między dzieckiem respondentem a dorosłym badaczem oraz z tego, że głos dzieci jest wciąż często marginalizowany w debacie publicznej (Liamputtong, 2006). Nierównowaga sił stanowi genezę wielu wyzwań stojących przed uczonymi w zakresie podmiotowego traktowania młodych respondentów na wszystkich etapach badania. Przeprowadzając badania z dziećmi, należy również mieć na uwadze ich uwarunkowania rozwojowe. W zależności od wieku dzieci mogą wciąż nabywać umiejętności poznawcze, emocjonalne i społeczne potrzebne do zrozumienia kontekstu badania oraz radzenia sobie z sytuacjami stresowymi (Woodhead i Faulkner, 2008).

Ze wskazanych powodów niezwykle istotne jest, aby badacze przywiązywali szczególną wagę do procesu uzyskiwania zgody od respondentów i ich dobrostanu na każdym etapie badania. Badania z udziałem tzw. wrażliwych uczestników wymagają nie tylko troski o ich bezpieczeństwo, ale także refleksyjnego podejścia do proponowanych rozwiązań oraz stałej oceny ryzyka i korzyści. Tym samym etyka badań z dziećmi powinna być procesem dynamicznym, uwzględniającym unikalne potrzeby i kontekst, w którym dziecko uczestniczy w badaniu. Szczególnie istotne jest to w przypadku badań poruszających kwestie potencjalnie trudne dla respondentów.

Świadoma zgoda respondentów na udział w badaniu

Mając na uwadze wrażliwą tematykę badań nad przemocą wobec dzieci, zasadniczym elementem takich badań wydaje się świadoma zgoda (*informed consent*) respondenta na udział w nich. Zakłada ona zrozumienie przez respondenta, na czym polega badanie, i wyrażenie dobrowolnej zgody na uczestnictwo (Bunio-Mroczek, 2021). Zgoda udzielana przez dzieci, m.in. ze względu na ich nieuprzywilejowaną pozycję względem dorosłych badaczy, wymaga szczególnej uwagi tak, aby była rzeczywiście

świadoma i autonomiczna (Maciejewska-Mroczek i Reimann, 2016). Na dobrowolność takiej zgody wpływa nie tylko nierównowaga wynikająca z kontekstu relacji badacz–respondent, ale również w relacji dorosły–dziecko. W konsekwencji może dojść do sytuacji, że dziecko będzie czuło się zobowiązane do podporządkowania się dorosłemu. Kluczowe w tym wypadku wydaje się poinformowanie młodego respondenta o możliwości cofnięcia wcześniej udzielonej zgody na udział w badaniu lub jego przerwania bez podawania przyczyny.

Aby dziecko mogło wyrazić zgodę na udział w badaniu, musi zostać poinformowane w dostępny dla siebie sposób o jego celu i przebiegu. Informacja o badaniu powinna być napisana prostym i zwięzłym językiem, ale jednocześnie unikającym infantylizacji oraz dopasowanym do wieku respondentów (Maciejewska-Mroczek i Reimann, 2016).

Najczęściej to uzyskanie zgody rodzica stanowi pierwszy krok w rekrutacji potencjalnych respondentów i nawiązaniu kontaktu z dzieckiem. Zgoda ta powinna być świadoma, tzn. także opiekun powinien zostać poinformowany o celu badania i jego planowanym przebiegu w przystępny dla siebie sposób. Rodzic na podstawie wiedzy o swoim dziecku jest w stanie podjąć decyzję i umożliwić kontakt badacza z dzieckiem. Należy jednak pamiętać, że zgoda rodzica nie zastępuje świadomej zgody małoletniego respondenta (Alderson i Morrow, 2011; Morris i in., 2012).

Uzyskanie zgody wyrażonej przez rodzica jest momentem szczególnie newralgicznym w badaniach na temat przemocy. Opiekunowie są bowiem jej najczęstszymi sprawcami, co sprawia, że uzasadniona wydaje się obawa, że dorośli stosujący przemoc nie będą wyrażali zgody na udział ich dzieci w badaniu (Makaruk i in., 2023). W metaanalizie zrealizowanej przez Liu i in. (2017) wskazano, że wymaganie uzyskania zgody rodzica w badaniach dotyczących ryzykownych zachowań wśród młodzieży prowadzi do błędów systematycznych próby (Lissowski, 1971), które sprawiają, że badana populacja jest błędnie reprezentowana.

Badacze w praktyce często wykorzystują dwa typy rodzicielskiej zgody – aktywną i bierną. W przypadku zgody aktywnej rodzice muszą zostać poinformowani o badaniu i wyrazić zgodę, zanim ich niepełnoletnie dziecko będzie mogło wziąć w nim udział. W procedurze zgody biernej pisemna zgoda jest pomijana, chyba że rodzic, korzystając z metody rezygnacji określonej przez badacza, wyraźnie zabroni dziecku udziału w badaniu. Brak odpowiedzi od rodzica jest traktowany jako zgoda na udział w badaniu (Liu i in., 2017). W wielu zagranicznych badaniach dotyczących rozpowszechnienia stosowania przemocy wobec dzieci poprzestawano na uzyskaniu jedynie zgody nastoletniego respondenta lub dążono do uzyskania aktywnej zgody nastolatka i biernej zgody jego rodzica (Carroll-Lind i in. 2006; Mathews i in., 2020).

Dobrostan respondentów w badaniach nad przemocą

Osiągnięcie balansu między korzyściami z udziału dzieci i nastolatków w badaniach a ich ochroną przed potencjalną krzywdą wydaje się być kluczowym zagadnieniem w temacie omawianym w niniejszym artykule. Badania nad przemocą z udziałem dzieci są badaniami o tematyce wrażliwej, w których należy zachować najwyższe standardy etyczne w trosce o dobrostan respondenta. Obawy związane z wyrządzeniem krzywdy respondentom dotyczą głównie psychologicznych konsekwencji uczestnictwa w badaniu (Finkelhor i in., 2016). Z jednej strony kwestionariusze poruszające tę tematykę mogą przypominać o traumatycznym zdarzeniu i indukować potencjalne reakcje towarzyszące tym wspomnieniom, a z drugiej – ekspozować dziecko na potencjalnie trudne treści, na które może ono jeszcze nie być rozwojowo gotowe, np. związane z przemocą seksualną.

Wyniki badań skupiających się na skutkach udziału dzieci w projektach naukowych na temat przemocy wskazują na dodatni bilans między korzyściami a zagrożeniami zgłaszanymi przez ich uczestników. W badaniach na temat przemocy zwraca się uwagę na niskie rozpowszechnienie negatywnych konsekwencji dla dobrostanu psychicznego dzieci i młodzieży (Finkelhor i in., 2016; Laurin i in., 2018), a młodzi uczestnicy takich projektów widzą sens swojego w nich udziału (Chu i in., 2008; Finkelhor i in., 2016).

Badania dowodzą, że negatywne konsekwencje związane z dobrostanem respondentów dotyczące udziału w badaniach są rzadkie (Mathews i in., 2022). W badaniach Zajac i in. (2011) na temat przemocy spośród reprezentatywnej próby 3614 nastolatków w wieku 12–17 lat 5,7% z nich zgłosiło, że niektóre pytania wywołały u nich niepokój, natomiast tylko u 0,2% zaniepokojenie utrzymało się do końca badania. Warto jednak zauważyć, że w przeglądzie piśmiennictwa (McClinton Appollis i in., 2015) podsumowującym dotychczasowe artykuły na temat konsekwencji udziału w badaniach dotyczących przemocy wskazano na niewystarczającą liczbę takich badań, aby wyciągnąć jednoznaczne wnioski. W przeglądzie wzięto pod uwagę cztery badania, w których rozpowszechnianie negatywnych konsekwencji wśród respondentów wahało się od niskiego (3,5%) do średniego (37%). Warto natomiast zauważyć, że analizowane badania różnie definiowały negatywne konsekwencje, a tylko w dwóch z nich przyglądano się długofalowym skutkom. Chociaż McClinton Appollis i in. (2020) wskazali, że respondenci, którzy doświadczyli przemocy, częściej zgłaszali negatywne skutki badania, np. obniżenie samopoczucia, to znacząca większość badanych uważała, że decyzja o wzięciu udziału w badaniu o tej tematyce była dla nich korzystna, wskazując na pozytywne odczucia związane z możliwością

bycia szczerym na temat swoich doświadczeń życiowych czy poczucie, że badanie przyczyni się do pomocy innym.

Z kolei w przypadku wywiadów jakościowych z respondentami zwraca się uwagę na złożoność ich doświadczenia. Wyniki badania Neelakantan i in. (2024) sugerują, że nastolatki mogą odczuwać sprzeczne emocje związane z udziałem w badaniach. Negatywne konsekwencje są związane z własnym doświadczeniem, a nie samym udziałem w badaniu, który może być przez nich oceniany jako ważny. Niezależnie od rozpowszechnienia negatywnych konsekwencji etycznym obowiązkiem badacza jest zapewnienie opieki i bezpiecznego środowiska respondentowi. Mathews i in. (2022) na podstawie przeglądu piśmiennictwa opisali strategie do wdrażania na etapie projektowania badań mające na celu minimalizację dystresu respondentów. Wyróżnili wśród nich m.in. używanie przez badaczy zwalidowanych i rzetelnych narzędzi, dbałość o odpowiednią kolejność pytań oraz włączenie do zespołu badawczego osób z odpowiednim wykształceniem i doświadczeniem w realizacji badań o podobnej tematyce (więcej strategii wymieniono w tabeli 1). W projektach badawczych podejmujących tak trudną kwestię, jaką jest przemoc wobec dzieci, istotne jest zapewnienie młodym respondentom pomocy w trakcie badania, ale także po jego zakończeniu np. w postaci przekazania numerów telefonów zaufania czy adresów instytucji pomocowych (Finkelhor i in., 2016; Makaruk i in., 2013). Badacze rzadko dokumentują skalę zgłaszania się po pomoc po udziale w takich badaniach, natomiast z obserwacji wynika, że dotyczy to małego odsetka badanych. Po badaniu realizowanym w Wielkiej Brytanii (Radford i in., 2011) po pomoc do organizacji udzielającej wsparcia zgłosiło się 0,6% respondentów.

Tabela 1

Strategie minimalizacji dystresu respondentów w badaniach na temat przemocy z udziałem dzieci przyjmowane przez badaczy na poziomie projektowania badania

Strategia	Opis
Użycie zwalidowanego i rzetelnego narzędzia	Korzystanie ze uznanych narzędzi wykorzystywanych w badaniach na temat przemocy, które zostały przetestowane pod względem empirycznym i psychometrycznym. Użycie sprawdzonych narzędzi minimalizuje ryzyko wystąpienia dystresu wśród respondentów w porównaniu z nowymi i niesprawdzonymi narzędziami.
Przemyślana kolejność pytań	Kolejność pytań powinna być zaplanowana w taki sposób, aby trudniejsze pytania, np. dotyczące wykorzystania seksualnego czy myśli samobójczych, nie były zadawane na początku ani na końcu ankiety.
Zatrudnianie profesjonalnych ankieterów	Badanie powinno angażować ankieterów mających odpowiednie umiejętności w przeprowadzaniu badań o podobnej tematyce. Ankieterzy mogą być dobierani według potrzeb respondentów.

Strategia	Opis
Specjalne szkolenie dla ankieterów	Ankieterzy powinni być zobowiązani do wzięcia udziału w szkoleniu dotyczącym tematyki badania i sposobów radzenia sobie z różnymi sytuacjami, które mogą wystąpić w trakcie przeprowadzania badania z respondentami.
Pilotaż narzędzia przed rozpoczęciem badania właściwego	Ważnym elementem jest przeprowadzenie pilotażu na próbie docelowej populacji, aby sprawdzić dostosowanie pytań do respondentów, w tym m.in. zrozumiałość.
Włączenie ekspertów w skład zespołu badawczego	Zespół badawczy powinien składać się z interdyscyplinarnych ekspertów, w tym posiadających kwalifikacje psychologiczne lub medyczne, a także badaczy z odpowiednim doświadczeniem.
Zapewnienie respondentów o poufności odpowiedzi	Uczestnicy powinni być zapewnieni, że ich tożsamość i odpowiedzi są poufne i nie zostaną ze sobą połączone.
Umożliwienie uczestnikom wycofania zgody w dowolnym momencie	Uczestnicy powinni być poinformowani na początku badania, że mogą wycofać swoją zgodę w dowolnym momencie badania.
Umożliwienie respondentom odmowy odpowiedzi na pytania kwestionariusza	Uczestnicy powinni być poinformowani, że mogą odmówić odpowiedzi na dowolne pytanie.
Poinformowanie respondentów o możliwościach uzyskania wsparcia	Respondentom należy zapewnić informacje o organizacjach oferujących specjalistyczne wsparcie, do których mogą się zwrócić po pomoc w kwestiach związanych z tematem badania.
Unikanie niepotrzebnego włączenia bardzo wrażliwych uczestników	Należy unikać lub minimalizować niepotrzebne ryzyko włączania grup uczestników, którzy mogą być narażeni na skrajny stres lub traumatyzację.

Źródło: oprac. na podstawie: Mathews i in. (2022).

Z punktu widzenia dobrostanu respondentów istotne jest także wyjaśnienie im przed przystąpieniem do badania jego celu, uprzedzenie czego będzie dotyczyło i jakich pytań mogą się spodziewać, wypełniając kwestionariusz. Warto przy tym podkreślić, że w badaniach naukowych nie ma dobrych i złych odpowiedzi oraz przypomnieć o możliwości pominięcia odpowiedzi na niektóre pytania (Finkelhor i in., 2016). Takie działania mogą wpływać korzystnie na komfort dzieci biorących udział w badaniach. W przypadku badań dotyczących takich tematów jak przemoc badacze powinni szczególnie zadbać o poszanowanie intymności i anonimowości dziecka poprzez wybór odpowiednich technik badawczych, w których respondent w czasie wypełniania badania nie ma niepotrzebnej bezpośredniej styczności z ankieterem (Makaruk i in., 2013). Ważne jest także przywiązanie szczególnej wagi do stworzenia takich warunków, które wspierają korzyści i minimalizują ryzyko udziału młodych respondentów w projektach naukowych. Zapewnienie dzieciom odpowiedniego wsparcia przed badaniem, w jego trakcie oraz po nim jest niezbędne, aby ich udział w badaniach dotyczących przemocy odbywał się w sposób bezpieczny i etyczny oraz z pełnym poszanowaniem ich praw.

Regulacje w Polsce i na świecie

Pozytywną rolę w zapewnieniu powszechnego przestrzegania zasad etycznych w badaniach kwestionariuszowych z dziećmi mogą odgrywać szeroko rozumiane regulacje prawne narzucające bądź rekomendujące realizatorom przestrzeganie konkretnych norm. Regulacje takie mogą mieć charakter powszechnie obowiązujący albo branżowy lub być ustalone na poziomie konkretnej instytucji. W tej części przyjrzymy się sytuacji w Polsce z odwołaniem do przykładów międzynarodowych i zagranicznych.

Regulacje prawne

W Polsce kwestia badań społecznych z udziałem dzieci (osób małoletnich) nie jest bezpośrednio regulowana w prawie. Część zasad wynika z norm o charakterze ogólnym, w szczególności z ratyfikowanej przez Polskę Konwencji o prawach dziecka. Konwencja ta w art. 16 zabrania arbitralnej lub bezprawnej ingerencji w sferę życia prywatnego, rodzinnego lub domowego dzieci, a w art. 17 zobowiązuje państwa-strony do ochrony dzieci przed informacjami i materiałami szkodliwymi z punktu widzenia ich dobra. Jednocześnie art. 12 i 13 zapewniają dzieciom prawo do swobodnego wyrażania własnych poglądów we wszystkich sprawach ich dotyczących oraz prawo do swobody wypowiedzi, co można interpretować jako prawną gwarancję do uczestnictwa w badaniach społecznych dotyczących ważnych dla dzieci spraw.

W polskim systemie prawnym, zgodnie z Kodeksem cywilnym, wszyscy obywatele (osoby fizyczne) mają zdolność prawną, przy czym pełną zdolność do czynności prawnych mają osoby pełnoletnie, a ograniczoną – dzieci, które ukończyły 13 lat. Mogą one wtedy bez zgody przedstawiciela ustawowego zawierać umowy należące do umów powszechnie zawieranych w drobnych bieżących sprawach życia codziennego. Przed ukończeniem 13 lat za wszystkie czynności prawne odpowiadają w imieniu małoletniego opiekunowie ustawowi. Pełna zdolność do czynności prawnych wiąże się oczywiście z osiągnięciem pełnoletności (18 lat) za wyjątkiem ściśle określonych sytuacji związanych z wcześniejszym małżeństwem (Rojek-Socha, 2020). Przy czym regulacje te tylko pośrednio dotyczą sytuacji badań, gdyż udział w badaniu nie jest zazwyczaj związany z zawieraniem jakiegokolwiek umowy i nie dotyczy czynności prawnych.

Istotne w kontekście badań z dziećmi są także regulacje dotyczące zbierania i przetwarzania danych osobowych. Zgodnie z unijnym rozporządzeniem w sprawie

ochrony danych osobowych (RODO) z 2016 r. dane osobowe dzieci są objęte szczególną ochroną. Zgodnie z tymi regulacjami dzieci mogą wyrazić zgodę na przetwarzanie danych osobowych dopiero po ukończeniu 16 r.ż., a w przypadku dzieci młodszych zgodę taką muszą wyrazić rodzice. Regulacje te dotyczą tylko obszaru tzw. usług społeczeństwa informacyjnego, tzn. usług internetowych. Co ciekawe, RODO przewiduje specjalne wyłączenie dotyczące usług pomocowych i doradczych dla dzieci, np. pomocy online w ramach telefonu zaufania. Rozporządzenie nie precyzuje jednak żadnych metod weryfikacji ani wieku, ani faktycznej zgody rodziców. Zgoda musi być dobrowolna, świadoma, jednoznaczna i wskazywać cel przetwarzania (Greser, 2019). Choć zazwyczaj badania ankietowe są anonimowe, to w niektórych sytuacjach zachodzi konieczność zbierania danych osobowych – np. adresów kontaktowych e-mail w celu wysłania gratyfikacji bądź przeprowadzenia kolejnej fali badania.

Oddzielnym zagadnieniem prawnym jest kwestia kontroli osób, które przeprowadzają badania ankietowe, np. na terenie szkoły, mają kontakt z dziećmi. Zgodnie z art. 21 Ustawy z dnia 13 maja 2016 r. o przeciwdziałaniu zagrożeniom przestępstwami na tle seksualnym (Dz.U. 2016 poz. 862), w przypadku zatrudniania lub dopuszczania osób do działalności związanej z wychowaniem, edukacją, wypoczynkiem, leczeniem małoletnich lub opieką nad nimi pracodawca lub inny organizator w zakresie takiej działalności ma obowiązek sprawdzenia, czy dana osoba nie figuruje w specjalnym Rejestrze Sprawców Przestępstw na Tle Seksualnym prowadzonym online przez Ministerstwo Sprawiedliwości (Ministerstwo Sprawiedliwości, 2019). W roku 2023 ówczesny Rzecznik Praw Dziecka Mikołaj Pawlak podnosił zarzuty skierowane przeciwko jednej z fundacji realizującej duży projekt badawczy w szkołach o niedopełnienie powyższego obowiązku (Jsx, 2023). Co więcej, od 15 lutego 2024 r. w związku z nowelizacją Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego (tzw. ustawa Kamilka) rozszerzono obowiązek weryfikacji niekaralności nowo zatrudnianych osób przed nawiązaniem z nimi stosunku pracy lub dopuszczeniem do działalności, w której będą miały kontakt z małoletnimi. Oprócz weryfikacji we wspomnianym rejestrze kandydat do pracy musi dostarczyć zaświadczenie z Krajowego Rejestru Karnego o niekaralności w zakresie wielu przestępstw, przede wszystkim przeciwko życiu, zdrowiu, wolności seksualnej i obyczajności (Sybilska-Bonicka, 2024). Szczegółowa interpretacja tych przepisów nastrocza jeszcze trudności, lecz wydaje się, że osoby, takie jak ankieterzy czy badacze mogący mieć bezpośredni kontakt z dziećmi, także są objęci tymi regulacjami.

Regulacje branżowe i instytucjonalne

Wobec braku konkretnych i wiążących wytycznych prawnych, szczególną rolę w omawianej dziedzinie odgrywają regulacje branżowe i instytucjonalne formułowane oraz przyjmowane przez podmioty prowadzące bądź koordynujące badania z udziałem małoletnich. Niektóre z tych regulacji mogą mieć szerokie oddziaływanie w sytuacji, gdy podmiot jest dodatkowo grantodawcą, który narzuca przestrzeganie swoich reguł przez grantobiorców lub podwykonawców – docelowych realizatorów badania. Inne dotyczą tylko konkretnej organizacji lub uczelni.

Na potrzeby niniejszego artykułu analizie poddano 10 wybranych regulacji tego typu (zob. Aneks 1). W przypadku siedmiu dokumentów zagranicznych są to: duże organizacje międzynarodowe o szerokim doświadczeniu w zakresie działań z dziećmi (UNICEF, Międzynarodowy Czerwony Krzyż) lub ich koalicje (ERIC), jak również brytyjska organizacja chroniąca dzieci NSPCC, angielski uniwersytet UCL i międzynarodowa organizacja zrzeszająca agencje badawcze ESOMAR (te ostatnie obowiązują także polskich członków tego zrzeszenia i zostały opublikowane w języku polskim). Jeśli chodzi o polskie regulacje tego typu, przeanalizowano Kodeks etyki socjologa PTS (który jednak o dzieciach wspomina tylko marginalnie), kodeks wypracowany przez Interdyscyplinarny Zespół Badań nad Dzieciństwem UW oraz wewnętrzne zasady dotyczące prowadzenia badań przez FDDS – największą polską organizację pozarządową zajmującą się ochroną dzieci.

Analiza tych dokumentów pokazuje liczne wątki wspólne, ale także różnice między podejściami (zob. Aneks 1). Te ostatnie dotyczą przede wszystkim uwzględnienia bądź pominięcia różnego rodzaju zapisów, a także kwestii wieku, powyżej którego można wymagać jedynie zgody dziecka z pominięciem rodzica lub opiekuna. Zasadą nadrzędną, która często pojawia się w omawianych kodeksach, jest kierowanie się dobrem dziecka i unikanie jakiegokolwiek jego krzywdy związanej z udziałem w badaniu, a także konieczność analizy kosztów i korzyści dla dzieci. Analiza taka powinna skutkować realizacją badań z udziałem dzieci tylko wtedy, gdy jest to niezbędne, a dane nie mogą być uzyskane w inny sposób. Jednocześnie podkreśla się, że udział dzieci w badaniach może także służyć ich upodmiotowieniu, lepszemu poznaniu ich problemów i udzieleniu im w sposób zapośredniczony głosu w debacie publicznej.

Wszystkie analizowane kodeksy poruszały kwestię świadomej zgody na udział w badaniu. W obszarze badań z dziećmi można wyróżnić dwa odrębne zagadnienia – kwestię zgody rodziców lub opiekunów i kwestię zgody samego dziecka. Większość analizowanych kodeksów postulowało uzyskanie zgody zarówno jednych jak i drugich. Jak wspomniano, rozbieżności dotyczyły ewentualnych wyjątków w zakresie

pozyskiwania zgody rodzica. Kodeks NSPCC w sposób bezwzględny wymagał zgody rodzica na udział dziecka do 8 lat, w przypadku dzieci w wieku 8–15 lat uzależniał tę kwestię od konkretnego badania, a powyżej 16 lat zasadniczo zwalniał z tego obowiązku. Kodeksy badań rynkowych ESOMAR postulowały uzyskanie zgody rodzica w przypadku dzieci do 12 lat, FDDS dopuszcza warunkowo badania bez zgody rodzica dla dzieci powyżej 13 lat, a UCL – powyżej 15 lat. Niemal wszystkie kodeksy podkreślają konieczność zgody dziecka. Kodeks UNICEF zaznaczył, że jest ona nadrzędna w stosunku do zgody rodziców w sytuacji, w której dziecko się nie zgadza, a rodzic się zgadza. Ponadto wiele uwagi poświęca się kwestii odpowiedniego poinformowania o specyfice sytuacji badawczej, a także o możliwości wycofania zgody przez dziecko w trakcie badania, również w sposób pośredni. Część kodeksów poruszała kwestie odrębnej zgody na nagrywanie.

Większość kodeksów odnosiła się także mniej lub bardziej szczegółowo do kwestii poufności i anonimowości danych. Dane powinny być anonimizowane i chronione, a ich obieg należy minimalizować. Szczególnej ochronie podlegają dane osobowe. Część kodeksów podkreśla także konieczność powiadomienia dzieci o tym, że do informacji zebranych w czasie wywiadu będą miały dostęp także inne osoby niż badacz przeprowadzający bezpośrednio wywiad. W trzech przypadkach kodeksy odnosiły się do sytuacji, w której badacz może być zobowiązany przez przepisy prawa do naruszenia poufności i przekazania informacji np. policji. Chodzi o sytuacje podejrzenia popełnienia przestępstwa lub zagrożenia czyjśgo życia i zdrowia. Jeśli przewiduje się, że taka sytuacja może mieć miejsce, dziecko respondent powinno być poinformowane przed badaniem, że ujawnienie takich informacji może skutkować odpowiednim działaniem ze strony badacza i z czego takie działania wynikają.

Analizowane kodeksy w różnym zakresie odnoszą się do warunków i organizacji badań z dziećmi. Często podkreśla się konieczność dostosowania całej metodologii, a w szczególności języka pytań, do możliwości poznawczych dzieci i stopnia ich rozwoju. Najszerzej traktuje te kwestie kodeks NSPCC, który mówi o dostosowaniu, czasu, miejsca, języka, a także charakterystyki ankietów/badaczy do preferencji dzieci. Konieczna w tym względzie może być współpraca ze specjalistami – pedagogami lub psychologami dziecięcymi (PTS). Dodatkowo jako jedyny kodeks NSPCC wskazuje na obowiązek wprowadzenia procedury zażaleń (*complaints procedure*). Inny kodeks (UCL) wskazuje na potrzebę przekazania dzieciom i rodzicom pisemnej informacji o danych kontaktowych do zespołu badawczego, dzięki którym można uzyskać dodatkowe informacje na temat badania. Aż cztery kodeksy wskazują natomiast na konieczność dostarczania dziecku informacji o ofercie pomocowej w przypadku, gdy badanie może wywołać zaniepokojenie lub uruchomić trudne emocje

(np. jeśli dotyczy kwestii przemocy). Może to być np. podanie numeru do telefonu zaufania dla dzieci i młodzieży albo specjalny dyżur psychologa.

Regulacje różnorodnie podchodzą do kwestii obecności rodziców podczas badania. W kilku podkreśla się prawo dziecka do obecności rodziców lub opiekunów, w innych rozważa się sytuację odwrotną – prawo do prywatności, kiedy dziecko nie życzy sobie obecności opiekuna. Za nieetyczne uważa się prowadzenia badania w domu respondenta (FDDS) lub w miejscu publicznym (ESOMAR), kiedy na miejscu nie ma rodzica lub opiekuna.

Kontrowersyjną kwestią jest wynagradzanie respondentów za udział w badaniu. Z jednej strony część kodeksów dostrzega konieczność zwrotu kosztów poniesionych w związku z uczestnictwem, a także rekompensaty za potencjalnie utracone korzyści, lub też po prostu konieczność wynagrodzenia za poświęcony czas. Z drugiej strony autorzy zdają sobie sprawę, że może to także tworzyć sytuację przekupstwa, przymusu lub nadmiernej kontroli nad badanymi. Wobec tego dylematu kodeks IFRC doradza rozstrzygać tę kwestię, bazując na wartościach, takich jak sprawiedliwość, szacunek i dobro dziecka, a UNICEF sugeruje dostosowanie stosowanych wynagrodzeń do miejscowego zwyczaju i proporcjonalnych stawek. Co ciekawe, do kwestii wynagrodzeń w ogóle nie odnoszą się kodeksy dot. badań rynkowych ESOMAR, gdzie stosowanie tego typu zachęt jest najpowszechniejsze.

Diagnoza przemocy wobec dzieci w Polsce jako przykład realizacji badania kwestionariuszowego z udziałem dzieci

Diagnoza przemocy wobec dzieci w Polsce to badanie prowadzone cyklicznie przez FDDS. W roku 2023 miała miejsce trzecia edycja badania (Makaruk i in., 2023). Badanie zostało zrealizowane metodą audio-CASI na ogólnopolskiej próbie warstwowo-losowej nastolatków w wieku 11–17 lat ($N = 2026$), reprezentatywnej ze względu na płeć, wiek i klasie wielkości miejscowości.

Diagnoza została zrealizowana zgodnie z omówionymi wcześniej zasadami „Polityki ochrony dzieci” FDDS. Wszystkie osoby pracujące przy badaniu i mające kontakt z respondentami, po stronie zarówno FDDS, jak i wykonawcy badania, zostały zweryfikowane w Rejestrze Sprawców Przestępstw na Tle Seksualnym. Badanie uzyskało pozytywną opinię Komisji ds. Etyki Badań Naukowych Wydziału Psychologii Uniwersytetu Warszawskiego (nr 4/01/2023 z dnia 10 października 2023 r.).

Procedura badania

Procedura badania składała się z kilku etapów.

Zaproszenie do udziału w badaniu

Z uwagi na to, że badanie było realizowane na terenie szkół, w pierwszej kolejności do dyrekcji szkół skierowano list podpisany przez prezeskę FDDS informujący o badaniu i zapraszający do udziału w nim wraz z listem polecającym z Ministerstwa Sprawiedliwości. Do szkół wysłano także materiały informacyjne na temat badania dla zarówno uczniów, jak i ich opiekunów, przygotowane w trzech wersjach językowych – polskiej, ukraińskiej i rosyjskiej. Zawarto w nich informacje o tematyce badania, jego celu, finansowaniu, metodologii oraz pozytywnej opinii Komisji Etyki. Szkoły, rodzice i prawni opiekunowie uczniów otrzymali także kontakt do osoby koordynującej badanie po stronie firmy badawczej oraz do działu badawczego FDDS. W każdej ze szkół, które uczestniczyły w badaniu, wybrano koordynatora szkolnego, który odpowiadał za współpracę placówki z firmą badawczą.

Udzielenie zgody

Udział dzieci w badaniu był możliwy po uprzednim uzyskaniu zgody dyrektora szkoły. Następnie rodzice lub prawni opiekunowie byli proszeni o udzielenie pisemnej (odręcznej lub elektronicznej) zgody na udział dziecka w badaniu na specjalnie przygotowanych formularzach w trzech wersjach językowych. Do formularzy zgód dołączono informację o RODO i możliwości wycofania zgody na udział dziecka w badaniu. Wyjątkiem były sytuacje, gdy szkoła dysponowała pisemnymi zgodami rodziców na udział dzieci w badaniach realizowanych na terenie placówki. Rodzice po otrzymaniu pisemnej informacji o badaniu byli proszeni o udzielenie ustnej zgody, co następnie było potwierdzane pisemnie przez szkołę.

Udział w badaniu był dobrowolny i anonimowy oraz wymagał ustnej zgody samych dzieci, które wcześniej zapoznały się z informacją na temat badania, w tym o celach i przebiegu badania, jego poufności i anonimowości, a także o możliwości przerwania wypełniania ankiety w każdym momencie oraz odmówienia udzielenia odpowiedzi na pytania. W badaniu mogły wziąć udział tylko te osoby, które same wyraziły zgodę i otrzymały zgodę rodziców. Przed rozpoczęciem badania ankietarzy potwierdzali chęć udziału dzieci w badaniu i w razie potrzeby przyjmowali odmowy.

Wypełnienie ankiet

Badanie odbywało się na terenie szkoły w specjalnie przygotowanych salach. Każdorazowo stosowano się do przyjętych w szkole zasad związanych z bezpieczeństwem dzieci. Podczas badania był obecny oddelegowany pracownik szkoły (psycholog, pedagog lub inny członek grona pedagogicznego). W jednej sesji brało udział maksymalnie 10 osób.

W badaniu wykorzystano technikę audio-CASI (*audio computer-assisted self-interviewing*), która wyklucza udział ankietera w wypełnianiu ankiety przez respondenta. Ankieterzy przebywali w salach podczas badania w celu nadzorowania jego przebiegu. Uczniowie samodzielnie wypełniali ankiety na dostarczonych przez firmę badawczą laptopach, do których podłączono słuchawki. Dzięki temu każdy respondent miał możliwość odsłuchania przez słuchawki pytań, krótkich historyjek ilustrujących pytania i kafeterii odpowiedzi czytanych przez lektora. Przeprowadzenie ankiety w formie elektronicznej przy użyciu laptopa ze słuchawkami dodatkowo zabezpiecza prywatność badanych i zapewnia poprawne zrozumienie pytań (szczególnie przez dzieci, które mają problemy z czytaniem). Tego rodzaju procedura daje rzetelniejsze wyniki, szczególnie w odniesieniu do tematów wrażliwych, niż stosowana zazwyczaj w badaniach w szkole ankieta audytoryjna (papierowa, rozdawana w klasie).

Przed przystąpieniem do wypełnienia ankiety respondenci obejrżeli na przydzielonych im laptopach krótki film (w trzech wersjach językowych), na którym pracownicy FDDS tłumaczyli cele i zasady badania, informowali o możliwości wyboru odpowiedzi *Nie chcę odpowiadać na to pytanie* oraz możliwości uzyskania pomocy psychologicznej.

Zdecydowana większość ankiet (2012) została wypełniona w języku polskim, 11 ankiet wypełniono w języku ukraińskim, a 3 – w języku rosyjskim. Wypełnienie ankiety zajmowało respondentom średnio 17 minut.

Podziękowanie

Po wypełnieniu ankiety respondentom wyświetlił się krótki film (w trzech wersjach językowych), na którym pracownicy FDDS podziękowali im za udział w badaniu i jeszcze raz poinformowali o możliwości uzyskania pomocy psychologicznej. W prezencie uczestnicy badania otrzymali słuchawki oraz wlepki z numerem Telefonu Zaufania dla Dzieci i Młodzieży 116 111.

Strategie minimalizujące stres i napięcie

Ze względu na wrażliwy temat badania oraz zminimalizowanie stresu i napięcia potencjalnie odczuwanego przez respondentów, projekt badania uwzględnił następujące strategie opisane w pierwszej części artykułu.

Użycie zwalidowanego i rzetelnego narzędzia

Badanie zostało przeprowadzone na podstawie zwalidowanego i rzetelnego narzędzia. Oparto je na metodologii i kwestionariuszu *Juvenile Victimization Questionnaire* (JVQ; Hamby i in., 2004a, 2004b, 2011), który został opracowany przez amerykańskie Centrum Badań nad Przestępstwami wobec Dzieci (*Crimes Against Children Research Center*) przy Uniwersytecie New Hampshire. W Stanach Zjednoczonych kwestionariusz JVQ był wykorzystywany do realizacji cyklicznych badań *National Survey of Children's Exposure to Violence* (NatSCEV). Kwestionariusz był także podstawą badań w innych państwach – m.in. w Hiszpanii, Chile, Hong Kongu, Meksyku, Francji, Australii i Wielkiej Brytanii (Chen i Chan, 2022; Forns i in., 2013; Mathews i in., 2023; Méndez-López i in., 2021; Paul i in., 2018; Pinto-Cortez i in., 2022; Radford i in., 2011; Wahab i in., 2021).

Kwestionariusz JVQ obejmuje wiele form wiktymizacji, takich jak doświadczenie przemocy ze strony rodziców lub opiekunów, w tym zaniedbania, przemocy rówieśniczej, wykorzystywania seksualnego i bycia świadkiem przemocy. Wyróżnia go to, że ocenia u badanej osoby doświadczanie różnych form przemocy zarówno w ciągu życia, jak i w roku poprzedzającym badanie.

W *Diagnozie* przeprowadzonej w 2023 r., tak jak w poprzednich edycjach (Włodarczyk i Makaruk, 2013; Włodarczyk i in., 2018) wykorzystano kwestionariusz JVQ w polskiej adaptacji (*Kwestionariusz wiktymizacji młodzieży*). Został on przygotowany i zweryfikowany przez interdyscyplinarny zespół ekspertów. Podczas opracowania kolejnych wersji polskiego narzędzia wprowadzono wiele zmian i uzupełnień, adaptując amerykański kwestionariusz do polskich warunków i dążąc do minimalizacji drażliwości pytań. W celu ułatwienia badanym zrozumienia treści pytań każde z nich poprzedzono krótką jedno-, dwuzdaniową przykładową historią.

W kolejnych edycjach badania kwestionariusz rozszerzono o pytania dotyczące dysfunkcji w rodzinie (np. nadużywanie alkoholu), a także o podejmowanie zachowań autodestrukcyjnych (samookaleczenia i próby samobójcze) i wsparcie społeczne. W 2023 r. zmieniono nieco zakres badanych obszarów wiktymizacji. Kwestionariusz dostosowano do wieku respondentów. Z powodu dużej rozpiętości

wiekowej badanej grupy (11–17 lat) przygotowano kilka wersji kwestionariusza, które zostały dostosowane do potrzeb i etapów rozwojowych badanych. Ze szczególną uwagą opracowano wersje dla najmłodszych respondentów (w wieku 11–12 lat), które były znacznie krótsze od pozostałych, m.in. nie zawierały pytań o wykorzystywanie seksualne.

Ze względu na wzrost liczby przebywających w Polsce dzieci i nastolatków z Ukrainy po ataku Rosji na ten kraj 24 lutego 2022 r. zdecydowano się dostosować kwestionariusz do potrzeb uczniów ukraińsko- i rosyjskojęzycznych (zob. Makaruk i in., 2023).

Przemyślana kolejność pytań

Układając kwestionariusz, wzięto pod uwagę trudność pytań tak, aby potencjalnie najtrudniejsze pytania dla respondentów nie znalazły się ani na początku, ani na końcu kwestionariusza. Jest to strategia często wykorzystywana w badaniach podejmujących potencjalnie trudne tematy dla respondentów. Dzięki odpowiedniemu zaprojektowaniu kolejności pytań respondent ma szansę przyzwyczaić się do procedury badawczej, odpowiadając najpierw na pytania neutralne. Umieszczenie neutralnych pytań również na końcu ankiety ma natomiast na celu zapewnienie respondentowi przestrzeni do regulacji emocjonalnej w przypadku, gdyby trudniejsze elementy kwestionariusza były związane z silniejszą reakcją na zadane pytania. W przypadku *Diagnozy* kwestionariusz ankiety kończył się m.in. pytaniem o tematy zajęć profilaktycznych, w jakich brał udział respondent w swojej szkole.

Inne czynniki, które były istotne przy projektowaniu kwestionariusza, to liczba pytań, ich długość, a także jednoznaczność oraz precyzyjność użytych słów i sformułowań.

Zatrudnianie profesjonalnych ankieterów i specjalne szkolenie

Ankieterzy realizujący badanie mieli doświadczenie w realizacji badań w szkołach. Przed realizacją badania zostali zweryfikowani w Rejestrze Sprawców Przystępstw na Tle Seksualnym. Dodatkowo odbyli obowiązkowe szkolenie przeprowadzone przez pracowników FDDS i firmę Danae. Szkolenie obejmowało takie tematy jak procedura realizacji badania, jego metodologia oraz aspekty etyczne realizacji badania z udziałem dzieci. Omówiono także trudne sytuacje, do których mogło dojść w czasie realizacji badania.

Pilotaż narzędzia przed rozpoczęciem badania właściwego

Kwestionariusz ankiety opracowano i dostosowano do respondentów na podstawie uprzednio przeprowadzonego pilotażu kwestionariusza polegającego na indywidualnych konsultacjach z nastolatkami w wieku 11–17 lat. Konsultacje odbywały się w trzech językach – po polsku, ukraińsku i rosyjsku. W pilotażu wzięło udział 20 osób. Został on oceniony przez respondentów jako ciekawy i poruszający ważne tematy. Większość uwag dotyczyła kwestii językowych. Na podstawie uzyskanych informacji zdecydowano o uproszczeniu pytań i przeformułowaniu tych, które były niezrozumiałe bądź budziły wątpliwości oraz skróceniu kwestionariusza poprzez zrezygnowanie z niektórych pytań. Wprowadzono też zmiany w treści historyjek, aby były spójne z pytaniami kwestionariusza.

Pilotażowi poddano także procedurę badawczą. Przeprowadzono 41 wywiadów kwestionariuszowych metodą audio-CASI z uczniami w wieku 11–17 lat we wszystkich trzech językach badania w szkole podstawowej i ponadpodstawowej.

Włączenie ekspertów w skład zespołu badawczego

Zespół badawczy składał się zarówno z pracowników FDDS, jak i zewnętrznych ekspertów. Wśród jego członków byli socjolog, psycholog, psychiatra, seksuolog i psychoterapeuta. Członkowie zespołu mieli znaczące doświadczenie w planowaniu i realizacji badań lub w pracy klinicznej z dziećmi doświadczającymi przemocy.

Zapewnienie respondentów o poufności odpowiedzi

Informacja o poufności badania znalazła się w materiałach przeznaczonych dla dzieci i ich rodziców. Przed rozpoczęciem ankiety respondenci jeszcze raz zostali w przystępny sposób zapewnieni o poufności badania.

Możliwość odmowy odpowiedzi przez respondentów na pytania kwestionariusza

Respondenci mogli w każdej chwili przerwać wypełnianie kwestionariusza lub odmówić odpowiedzi na wybrane pytania, zaznaczając opcję *Nie chcę odpowiadać na to pytanie*.

Poinformowanie respondentów o możliwościach uzyskania wsparcia

Wszyscy uczestnicy badania zostali poinformowani o możliwości skorzystania z oferty bezpłatnego Telefonu Zaufania dla Dzieci i Młodzieży 116 111 w sytuacji, gdyby chcieli porozmawiać na tematy poruszane w kwestionariuszu. Ponadto informacja o projekcie została przekazana psychologom i pedagogom szkolnym tak, aby respondenci mogli liczyć na wsparcie w swojej społeczności szkolnej.

Podsumowanie i wnioski

Badania społeczne z udziałem dzieci, zwłaszcza dotyczące tak wrażliwych tematów jak przemoc, stawiają przed badaczami szczególne wyzwania pod względem zarówno etycznym, jak i metodologicznym (Finkelhor i in., 2016; Makaruk i in., 2013; Mathews i in., 2022). Niniejszy artykuł miał na celu przegląd piśmiennictwa dotyczącego udziału dzieci w badaniach, ze szczególnym uwzględnieniem tematu przemocy z perspektywy etycznej oraz obowiązujących regulacji prawnych i branżowych, zarówno w Polsce, jak i za granicą. Analiza piśmiennictwa oraz obowiązujących kodeksów i dobrych praktyk wykazała kluczowe obszary wymagające szczególnej uwagi badaczy realizujących projekty badawcze z dziećmi w temacie przemocy.

Istotną kwestią w przeprowadzaniu badań z udziałem dzieci są trudności związane z uzyskaniem świadomej zgody od zarówno dzieci, jak i ich rodziców. Kontekst badań nad przemocą wobec dzieci stawia przed badaczami dodatkowe wyzwania w procesie uzyskiwania takiej zgody ze strony dzieci i opiekunów (Liu i in., 2017). Obowiązujące w Polsce regulacje prawne i branżowe jednoznacznie nie wskazują dolnej granicy wieku zgody udzielanej wyłącznie przez dzieci. W każdej sytuacji niezbędne jest jednak uzyskanie zgody dziecka, niezależnie od zgody rodziców. Ponadto powinna być ona możliwa do odwołania (wycofania się z badania) w każdej chwili. Jest to szczególnie istotne w kontekście dobrowolnego udziału dziecka w badaniu, który może być zagrożony przez nierównowagę sił między dzieckiem respondentem a dorosłym badaczem.

Oprócz kwestii uzyskania zgody istotna jest dbałość o dobrostan dzieci w trakcie prowadzenia badań. W artykule zaprezentowaliśmy wiele strategii, które mogą w tym pomóc, takich jak użycie odpowiedniego narzędzia badawczego, przemyślana kolejność pytań, zatrudnianie przeszkolonych ankierów, pilotaż narzędzia przed rozpoczęciem badania właściwego, poinformowanie respondentów o celach badania i możliwościach uzyskania wsparcia oraz unikanie niepotrzebnego włączenia bardzo wrażliwych uczestników (Mathews i in., 2022). Należy także odpowiednio

dobrac czas, miejsce i okoliczności badania oraz brać pod uwagę możliwości poznawcze dzieci.

Przy wszystkich wymienionych wyzwaniach należy podkreślić, że realizacja badań z dziećmi nie tylko pozwala zdobyć unikatową wiedzę niezbędną do systemowego rozwiązywania dotyczących ich problemów, ale także może być przykładem realizacji ich prawa do partycypacji zapisanego w art. 12 KPD. Jednocześnie wiedza uzyskana od dzieci w ramach badań społecznych może zostać nagłośniona w przestrzeni publicznej, będąc swego rodzaju amplifikacją ich głosu.

Międzynarodowe badania wskazują także, że przy zachowaniu odpowiednich standardów ryzyko rewiktylizacji, nawet przy poruszaniu trudnych tematów, jest niewielkie (McClinton Appolis i in., 2020). Przeciwnie, w pewnych kontekstach może działać korzystnie, np. przez uświadomienie problemu i zachętę do jego zgłoszenia. Z tego względu badaniom poruszającym np. temat przemocy zawsze powinno towarzyszyć wskazanie konkretnych źródeł uzyskania pomocy.

Zasady etyczne powinny być stosowane na wszystkich etapach projektu – podczas planowania i przeprowadzania badania oraz raportowania wyników. Jednocześnie wieloletnie doświadczenie w realizacji takich badań, czego przykładem jest *Diagnoza przemocy wobec dzieci w Polsce* (Makaruk i in., 2023), pokazuje, że możliwe jest przeprowadzenie badań dotyczących trudnych tematów w sposób minimalizujący ryzyko wyrządzenia krzywdy, dla dobra dzieci i z poszanowaniem ich podmiotowości jako respondentów. Podczas realizacji takich badań należy jednak pamiętać o bieżącej analizie ryzyka i potrzebie dostosowania podejmowanych działań do okoliczności.

Należy jednocześnie zwrócić uwagę na kilka zasadniczych kwestii, które wymagają dalszej refleksji i działań. Po pierwsze w Polsce brakuje jednolitych i spójnych standardów dotyczących prowadzenia badań z udziałem dzieci. Obecnie praktyka badawcza często oparta jest na regulacjach branżowych i wewnętrznych procedurach poszczególnych organizacji, co może prowadzić do różnego, czasem niewystarczającego, stopnia ochrony młodych respondentów. Warto zauważyć także, że takie standardy stanowiłyby cenne źródło wsparcia dla badaczy przy projektowaniu i przeprowadzaniu takich badań. Po drugie należy zwiększać świadomość badaczy na temat badań z udziałem dzieci i zachęcać ich do dostosowywania swoich projektów do potrzeb i możliwości dzieci. Konieczna jest także wiedza o wymogach prawnych dotyczących zarówno ochrony danych osobowych, jak również obowiązku sprawdzenia w odpowiednich rejestrach osób mających bezpośrednią styczność z dziećmi. Kolejną ważną kwestią są badania ewaluacyjne na temat konsekwencji udziału dzieci respondentów w badaniach społecznych, których w Polsce brakuje.

Wyniki takich badań mogłyby wspomóc badaczy w projektowaniu odpowiednich procedur badawczych oraz odpowiedniej oferty pomocowej dla skierowanej do respondentów.

Ograniczeniem niniejszego artykułu jest skupienie się przede wszystkim na badaniach ilościowych. Badania jakościowe z udziałem dzieci podejmujące tematy przemocy wymagają odrębnego omówienia pod względem etycznym. W badaniach jakościowych mogą bowiem pojawiać się inne wyzwania związane z bardziej bezpośrednią interakcją z respondentami, co może prowadzić do większej ekspozycji na traumatyczne wspomnienia.

Choć badania społeczne z udziałem dzieci we wrażliwych tematach, takich jak przemoc, są obarczone wieloma czynnikami ryzyka, to tylko dzięki nim można uzyskać unikatową wiedzę o problemach z punktu widzenia młodych ludzi. Przy zachowaniu odpowiednich standardów etycznych możliwe jest bezpieczne i efektywne przeprowadzenie tych badań. Aby jednak osiągnąć optymalne rezultaty i zapewnić przestrzeganie praw dziecka, konieczne jest ciągłe doskonalenie procedur badawczych i wprowadzenie spójnych standardów, które będą chronić dzieci-respondentów podczas całego procesu badania.

Na zakończenie warto dodać, że w lipcu 2024 r. Rzeczniczka Praw Dziecka powołała Zespół do spraw etyki badań społecznych z udziałem dzieci w Polsce, którego zadaniem jest wypracowanie tego typu standardów. Wdrożenie takich zasad może zagwarantować lepszą ochronę dzieci biorących udział w badaniach. Powstanie takich standardów to okazja do dyskusji na temat udziału niepełnoletnich respondentów w badaniach społecznych i lepszej ochrony respondentów biorących udział w takich projektach. Powstające standardy mają na celu systemowo wspomóc badaczy w projektowaniu badań z udziałem dzieci, jednak równocześnie należy pamiętać, że etyka badań wymaga nieustającej krytycznej refleksji dostosowanej do specyficznego kontekstu każdego badania.

E-mail autora: szymon.wojcik@fdds.pl (Szymon Wójcik).

Bibliografia

- Alderson, P., Morrow, V. (2020). *The ethics of research with children and young people: A practical handbook*. SAGE Publications.
- Bunio-Mroczek, P. (2021). Badania skoncentrowane na dzieciach, badania z udziałem dzieci, dzieci jako badacze. Etyczne i metodologiczne aspekty badań prowadzonych w nurcie nowej socjologii dzieci i dzieciństwa. *Przegląd Socjologii Jakościowej*, 17(4), 6–26. <https://doi.org/10.18778/1733-8069.17.4.01>
- Cappa, C., Cecchetti, R., Jijon, I. (2023). Ending violence against children: A new international standard to foster data availability. *Child Abuse & Neglect*, 144, artykuł 106330. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2023.106330>
- Carroll-Lind, J., Chapman, J. W., Gregory, G., Maxwell, G. (2006). The key to the gatekeepers: Passive consent and other ethical issues surrounding the rights of children to speak on issues that concern them. *Child Abuse & Neglect*, 30, 979–989. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2005.11.013>
- Chen, Q., Chan, K. L. (2022). The effects of social and cultural factors on child poly-victimization in Hong Kong. *Journal of Interpersonal Violence*, 37(11–12), NP9277–NP9294. <https://doi.org/10.1177/0886260520980385>
- Chu, A. T., DePrince, A. P., Weinzierl, K. M. (2008). Children's perception of research participation: Examining trauma exposure and distress. *Journal of Empirical Research on Human Research Ethics*, 3(1), 49–58. <https://doi.org/10.1525/jer.2008.3.1.49>
- Finkelhor, D., Hamby, S. L., Turner, H. A., Walsh, W. (2016). Ethical issues in surveys about children's exposure to violence and sexual abuse. W: C. A. Cuevas, C. M. Rennison (red.), *The Wiley handbook on the psychology of violence* (s. 24–48). Wiley.
- Forns, M., Kirchner, T., Soler, L., Paretilla, C. (2013). Spanish/Catalan version of the Juvenile Victimization Questionnaire (JVQ): Psychometric properties. *Anuario de Psicología/The UB Journal of Psychology*, 43(2), 171–187.
- Greser, J. (2019, 9 grudnia). RODO. Przetwarzanie danych dzieci i młodzieży przez organizacje pozarządowe na podstawie zgody. NGO.pl. <https://publicystyka.ngo.pl/rodo-przetwarzanie-danych-dzieci-i-mlodziezy-przez-organizacje-pozarzadowe-na-podstawie-zgody>
- Hamby, S. L., Finkelhor, D., Ormrod, R. K., Turner, H. A. (2004a). *The comprehensive juvenile victimization questionnaire*. University of New Hampshire.
- Hamby, S. L., Finkelhor, D., Ormrod, R. K., Turner, H. A. (2004b). *The Juvenile Victimization Questionnaire (JVQ): Administration and scoring manual*. Crimes against Children Research Center.

- Hamby, S., Finkelhor, D., Turner, H., Kracke, K. (2011). The Juvenile Victimization Questionnaire toolkit. https://www.unh.edu/ccrc/jvq/index_new.html
- Hillis, S., Mercy, J., Amobi, A., Kress, H. (2016). Global prevalence of past-year violence against children: a systematic review and minimum estimates. *Pediatrics*, 137(3), e20154079. <https://doi.org/10.1542/peds.2015-4079>
- Jsx. (2023, 8 kwietnia). *Rzecznik Praw Dziecka zgłosił Na policję fundację Martyny Wojciechowskiej. Fundacja: „Szereg nieprawdziwych informacji”*. Wirtualne Media. <https://www.wirtualnemedi.pl/artukul/rzecznik-praw-dziecka-zglosil-na-policja-fundacja-unaweza-martyna-wojciechowska>
- Laurin, J., Wallace, C., Draca, J., Aterman, S., Tonmyr, L. (2018). Youth self-report of child maltreatment in representative surveys: a systematic review. *Health Promotion and Chronic Disease Prevention in Canada: Research, Policy And Practice*, 38(2), 37–54. <https://doi.org/10.24095/hpcdp.38.2.01>
- Liamputtong, P. (2006). *Researching the vulnerable: A guide to sensitive research methods*. Sage Publications.
- Lissowski, G. (1971). Problem jednostek niedostępnych w reprezentacyjnych badaniach socjologicznych, W: K. Szaniawski (red.), *Metody matematyczne w socjologii* (s. XX–XX). Ossolineum.
- Liu, C., Cox Jr, R. B., Washburn, I. J., Croff, J. M., Crethar, H. C. (2017). The effects of requiring parental consent for research on adolescents' risk behaviors: A meta-analysis. *Journal of Adolescent Health*, 61(1), 45–52. <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2017.01.015>
- Maciejewska-Mroczek, E., Reimann, M. (2016). Jak zgadzają i nie zgadzają się dzieci. O (nie) równowadze sił i świadomej zgodzie w badaniach z dziećmi. *Przegląd Socjologii Jakościowej*, 12(4), 42–55. <https://doi.org/10.18778/1733-8069.12.4.03>
- Makaruk, K., Drabarek, K., Popyk, A., Wójcik, Sz. (2023). *Diagnoza przemocy wobec dzieci w Polsce 2023*. Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę.
- Makaruk, K., Włodarczyk, J., Wójcik, S. (2013). Dzieci i młodzież jako uczestnicy badań społecznych w kontekście badań dotyczących problemu przemocy. *Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 12(3), 7–20.
- Mathews, B., MacMillan, H. L., Meinck, F., Finkelhor, D., Haslam, D., Tonmyr, L., Gonzalez, A., Afifi, T. O., Scott, J. G., Pacella, R. E., Higgins, D. J., Thomas, H., Collin-Vézina, D., Walsh, K. (2022). The ethics of child maltreatment surveys in relation to participant distress: Implications of social science evidence, ethical guidelines, and law. *Child Abuse & Neglect*, 123, artykuł 105424. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2021.105424>

- Mathews, B., Pacella, R., Dunne, M., Simunovic, M., Marston, C. (2020). Improving measurement of child abuse and neglect: A systematic review and analysis of national prevalence studies. *PLoS ONE*, 15(1), artykuł e0227884.
- McClinton Appollis, T., Eggers, S. M., de Vries, P. J., de Vries, H., Lund, C., Mathews, C. (2020). The impact of participation in research about abuse and intimate partner violence: an investigation of harms, benefits, and regrets in young adolescents in the Western cape of South Africa. *Journal of interpersonal violence*, 35(3-4), 943-963. <https://doi.org/10.1177/0886260517691522>
- McClinton Appollis, T., Lund, C., de Vries, P. J., Mathews, C. (2015). Adolescents' and adults' experiences of being surveyed about violence and abuse: A systematic review of harms, benefits, and regrets. *American Journal of Public Health*, 105(2), e31-e45. <https://doi.org/10.2105%2FAJPH.2014.302293>
- Méndez-López, C. (2021). Lifetime poly-victimization and psychopathological symptoms in Mexican adolescents. *Child Abuse & Neglect*, 112, 1-11. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2020.104883>
- Ministerstwo Sprawiedliwości. (2019). *Ogólne informacje o Rejestrze Sprawców Przestępstw na Tle Seksualnym*. <https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/ogolne-informacje-o-rejestrze-sprawcow-przestepstw-na-tle-seksualnym>
- Morris, A., Hegarty, K., Humphreys, C. (2012). Ethical and safe: Research with children about domestic violence. *Research Ethics*, 8(2), 125-139. <https://doi.org/10.1177/1747016112445420>
- Neelakantan, L., Fry, D., Florian, L., Silion, D., Filip, M., Thabeng, M., [...], Meinck, F. (2024). "We don't know how to talk": Adolescent meaning making and experiences of participating in research on violence in Romania, South Africa, and the Philippines. *Child Abuse & Neglect*, 106931. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2024.106931>
- Negriff, S., Schneiderman, J. U., Trickett, P. K. (2017). Concordance between self-reported childhood maltreatment versus case record reviews for child welfare-affiliated adolescents: Prevalence rates and associations with outcomes. *Child Maltreatment*, 22(1), 34-44. <https://doi.org/10.1177/1077559516674596>
- Paul, A., Gallot, C., Lelouche, C., Bouvard, M. P., Amestoy, A. (2018). Victimization in a French population of children and youths with autism spectrum disorder: A case control study. *Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health*, 12(1), 1-13. <https://doi.org/10.1186/s13034-018-0256-x>
- Pinto-Cortez, C., Guerra Vio, C., Barocas, B., Pereda, N. (2022). Victimization and poly-victimization in a national representative sample of children and youth:

- The case of Chile. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*, 31(1), 3–21, <https://doi.org/10.1080/10926771.2020.1796873>
- Radford, L., Corral, S., Bradley, C., Fisher, H., Bassett, C., Howat, N., Collishaw, S. (2011). *Child abuse and neglect in the UK today*. National Society for the Prevention of Cruelty to Children.
- Rojek-Socha, P. (2020, 12 lipca). *Zdolność prawna a zdolność do czynności prawnej*. Prawo.pl. <https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/zdolnosc-prawna-a-zdolnosc-do-czynnosci-prawnej,501621.html>
- Roth, M. (2023). The ethics of research with children on violence re-examined. W: M. Roth, R. Alfandari, G. Crous (red.). *Participatory research on child maltreatment with children and adult survivors (Emerald Studies in Child Centred Practice)* (s. 65–81). Emerald Publishing Limited. <https://doi.org/10.1108/978-1-80455-526-220231005>
- Stoltenborgh, M., Bakermans-Kranenburg, M.J., Alink, L.R., van IJzendoorn, M.H. (2015). The prevalence of child maltreatment across the globe: Review of a series of meta-analyses. *Child Abuse Review*, 24(1), 37–50. <https://doi.org/10.1002/car.2353>
- Sybiliska-Bonicka, M. (2024, 12 lutego). *Od 15 lutego 2024 r. zmienią się wymogi zatrudnienia dla osób mających pracować z dziećmi*. Infor.pl. <https://kadry.infor.pl/wiadomosci/6468252,od-15-lutego-2024-r-zmienia-sie-wymogi-zatrudnienia-dla-osob-majacych.html>
- United Nations Children's Fund. (2012). *Ethical principles, dilemmas and risks in collecting data on violence against children. A review of available literature*. https://data.unicef.org/wp-content/uploads/2015/12/EPDRCLitReview_193.pdf
- Wahab, S., Baharom, M.A., Abd Rahman, F.N., Wahab, K.A., Zulkifly, M.A., Azmi, A.D., Ahmad, N. (2021). The relationship of lifetime substance-use disorder with family functioning, childhood victimisation, and depression, among juvenile offenders in Malaysia. *Addictive Behaviors Reports*, 14, 100359. <https://doi.org/10.1016/j.abrep.2021.100359>
- Włodarczyk, J., Makaruk, K. (2013). *Ogólnopolska diagnoza problemu przemocy wobec dzieci. Wyniki badania*. Fundacja Dzieci Niczyje.
- Włodarczyk, J., Makaruk, K., Michalski, P., Sajkowska, M. (2018). *Ogólnopolska diagnoza skali i uwarunkowań krzywdzenia dzieci. Raport z badań*. Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę.
- Woodhead, M., Faulkner, D. (2008). Subjects, objects or participants? Dilemmas of psychological research with children. W: P. Christensen, A. James (red.), *Research with Children: Perspectives and Practices*. Routledge.

World Health Organization. (2020). *Global status report on preventing violence against children 2020*. <https://www.who.int/teams/social-determinants-of-health/violence-prevention/global-status-report-on-violence-against-children-2020>

Akty prawne

Konwencja o prawach dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r. (Dz.U. 1991 Nr 120 poz. 526).

Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 z dnia 27 kwietnia 2016 r.w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych (Dz.U. UE L 2016 Nr 119).

Ustawa z dnia 13 maja 2016 r. o przeciwdziałaniu zagrożeniom przestępczością na tle seksualnym i ochronie małoletnich (Dz.U. 2016 poz. 862).

Kodeksy, regulaminy, regulacje

Ethical Evaluations and Research Involving Children. Support Tool to IFRC Child Safeguarding Policy, The International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies (IFRC).

ESOMAR/GRBN Guideline on Research and Data Analytics with Children, Young People, and Other Vulnerable Individuals, ESOMAR/GRBN.

Międzynarodowy Kodeks Badań Rynku i Opinii, Badań Społecznych Oraz Analityki Danych, ICC/ESOMAR 2016.

International Charter for Ethical Research Involving Children, Ethical Research Involving Children (ERIC).

Research with children: ethics, safety and promoting inclusion, National Society for the Prevention of Cruelty to Children (NSPCC).

UCL Research Ethics Committee Guidance Note 1: Research Involving Children, University College London (UCL).

UNICEF Procedure on Ethical Standards in Research, Evaluation, Data Collection and Analysis (2021) Document Number: CF/PD/DRP/2015-001 v.2 March 2021.

Kodeks dobrych praktyk w badaniach z dziećmi prowadzonych z perspektywy nauk społecznych (w tym interdyscyplinarnych childhood studies, etnografii, antropologii kulturowej, socjologii), Childhoods UW – Interdyscyplinarny Zespół Badań nad Dzieciństwem, Instytut Etnologii i Antropologii Kulturowej Uniwersytetu Warszawskiego.

Kodeks etyki socjologa uchwalony przez Walne Zgromadzenie Delegatów Polskiego Towarzystwa Socjologicznego dnia 25 marca 2012 r., Polskie Towarzystwo Socjologiczne

Zasady przeprowadzania badań społecznych w udziałem dzieci w FDDS, Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę.

Ethical aspects of questionnaire research involving children on sensitive topics – an example of *Child Victimization Survey in Poland*

The aim of this article is to review theoretical and practical findings concerning the implementation of questionnaire studies involving children on sensitive topics such as abuse, neglect or engaging in self-destructive behaviour. These issues are not regulated in a comprehensive manner by law in Poland, and in social practice there are known examples of research projects that do not meet appropriate ethical standards. Meanwhile, child respondents must be under special protection due to development conditions. This applies both to not exposing them to too difficult or drastic content, as well as providing access to psychological help, e.g. in the case when participation in the study triggers strong emotional states or brings back difficult memories. The article is an overview of the key elements of research involving children from an ethical perspective described in the literature as well as legal and industry regulations regarding research involving children in force in Poland and abroad. The authors also share their experience gained over ten years from the implementation of cyclical Child Victimization Survey in Poland, in order to the developed procedures could be used by other researchers – both scientists and representatives of organisations and institutions focusing on children's issues.

KEYWORDS

ETHICAL STANDARDS, RESEARCH INVOLVING CHILDREN, RESEARCH ON SENSITIVE TOPICS

Cytowanie:

Drabarek, K, Makaruk, K, Wójcik, Sz. (2024). Etyczne aspekty badań kwestionariuszowych z udziałem dzieci dotyczących tematów wrażliwych na przykładzie *Diagnozy przemocy wobec dzieci w Polsce. Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 23(4), 13–44.

Artykuł jest dostępny na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa–Użycie niekomercyjne–Bez utworów zależnych 3.0 Polska.

Sfinansowano ze środków Funduszu Sprawiedliwości, którego dysponentem jest Minister Sprawiedliwości

Aneks 1

Tabela

Porównanie treści wybranych kodeksów etycznych i regulacji dotyczących prowadzenia badań społecznych z dziećmi

Tytuł kodeksu i instytucja odpowiedzialna	Zasady dotyczące zgody	Zasady dotyczące poufności i anonimowości	Zasady dotyczące warunków i organizacji badań	Uwagi
Kodeksy międzynarodowe				
1 <i>Międzynarodowy kodeks badań rynku i opinii, badań społecznych oraz analityki danych</i> ICC/ESOMAR	Wymagana zgoda rodziców/opiekunów na zebranie danych osobowych dzieci do 12 lat	Ogólne zasady poufności i anonimowości	Obowiązek dotożenia „szczególnej staranności” w przypadku badań z dziećmi Obowiązek uwzględnienia wieku i dojrzałości przy konstruowaniu pytań	Swoista definicja dzieci – wobec braku innych krajowych przepisów za <i>dziecko</i> uznaje się osobę do 12 lat, a za <i>osobę młodą</i> osobę w wieku 13–17 lat
2 <i>Guideline on Research and Data Analytics with Children, Young People, and Other Vulnerable Individuals</i> ESOMAR/GDBR	Wymagana zgoda rodziców/ opiekunów na zebranie danych osobowych dzieci do 12 lat Zgoda dziecka wymagana obok zgody rodzica/opiekuna Jeśli badanie odbywa się w miejscu publicznym, badacz/ankieter musi zwrócić się najpierw do rodzica/opiekuna. Jeśli badanie odbywa się w szkole, badacz/ankieter musi uzyskać zgodę dorosłego odpowiedzialnego za dzieci W przypadku badania online najpierw powinno paść pytanie o wiek, w przypadku wieku poniżej 12 lat, potrzebne jest uzyskanie zgody rodziców Osobna zgoda potrzebna na nagrywanie lub fotografowanie	Ogólna wzmianka o konieczności unikania <i>nadużycia danych (data abuse)</i>	Metoda badawcza powinna być dostosowana do wieku dziecka Powinno dochować się starań, aby ani temat badań, ani konkretne pytania nie spowodowały niepokoju (<i>upset</i>) ani krzywdy (<i>harm</i>)	Swoista definicja dzieci – wobec braku innych krajowych przepisów za <i>dziecko</i> uznaje się osobę do 12 lat, a za <i>osobę młodą</i> osobę w wieku 13–17 lat

Tytuł kodeksu i instytucja odpowiedzialna	Zasady dotyczące zgody	Zasady dotyczące poufności i anonimowości	Zasady dotyczące warunków i organizacji badań	Uwagi
<p>3</p> <p><i>International Charter for Ethical Research Involving Children</i></p> <p>Koalicja Ethical Research Involving Children (ERIC)</p>	<p>Konieczność uzyskania zgody dziecka oprócz zgody rodzica i innych odpowiedzialnych osób</p> <p>Respektowanie wszelkich sygnałów świadczących o tym, że dziecko chce wycofać zgodę w trakcie badania</p>	<p>Brak odniesienia do poufności i anonimowości</p>	<p>Badania powinny szanować godność dzieci</p> <p>Dzieci nigdy nie powinny być narażona na krzywdę (<i>harm</i>) w wyniku badań</p> <p>Dzieci powinny odnosić korzyści z badania jako jednostki lub grupa społeczna</p> <p>Badania powinny traktować dzieci w sposób sprawiedliwy, równy i niewykluczający</p>	<p>Siedem ogólnych wytycznych do planowania badań z dziećmi</p>
<p>4</p> <p><i>Procedure on Ethical Standards in Research, Evaluation, Data Collection and Analysis</i></p> <p>UNICEF</p>	<p>Konieczność uzyskania zgody uczestników zgodnie z lokalnym prawem i obyczajem</p> <p>Jeśli prawnie wymagana jest zgoda rodzica, konieczne jest również uzyskanie zgody dziecka</p> <p>Udział musi być dobrowolny i możliwy do wycofania, a uczestnicy muszą uzyskać informacje o badaniu</p> <p>Jeśli wymagają tego normy kulturowe konieczne jest również pozyskanie zgody lokalnych liderów</p> <p>Respondenci muszą mieć jasność, że zgoda na badanie nie jest powiązana ze świadczeniem usług pomocowych</p>	<p>Badacze muszą przestrzegać szczegółowych wytycznych dotyczących ochrony danych osobowych</p> <p>Na każdym etapie dane muszą pozostać poufne i być bezpiecznie przechowywane</p> <p>Dane powinny być tak dalece zanonimizowane, jak to tylko możliwe</p> <p>Dane wrażliwe nie powinny być zbierane zdalnie</p>	<p>Powinno się wynagrodzić uczestników w zakresie zwrotu kosztów oraz rekompensaty za poświęcony czas lub utracone dochody</p> <p>Wynagradzanie respondentów powinno być stosowane tam, gdzie to konieczne, i dostosowane do lokalnych stawek i zwyczajów, nie powinno wiązać się z presją na udział w badaniach</p> <p>Należy podkreślać korzyści niematerialne płynące z udziału w badaniu i jeśli to możliwe dzielić się wynikami z respondentami a także informować, jak mogą być uwzględnione ich postulaty</p>	<p>Pięć zasad naczelnych: szacunek, korzyści, sprawiedliwość, uczciwość, odpowiedzialność</p> <p>Każde badanie musi być poprzedzone analizą kosztów i zysków</p> <p>Wszyscy badacze powinni być uprzednio przeszkoleni w zakresie zasad etycznych</p>

Tytuł kodeksu i instytucja odpowiedzialna	Zasady dotyczące zgody	Zasady dotyczące poufności i anonimowości	Zasady dotyczące warunków i organizacji badań	Uwagi
<p>5</p> <p><i>Ethical Evaluations and Research Involving Children</i></p> <p>The International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies (IFRC)</p>	<p>Konieczność uzyskania zgody dziecka i rodzica</p> <p>Zgoda musi być poprzedzona informacją i upewnieniem się, że została ona zrozumiana</p> <p>Zgoda musi być dobrowolna i możliwa do wycofania w każdym momencie</p>	<p>Zapewnienie możliwości udzielenia przez dzieci tylko takich informacji, na jakie się zdecydują</p> <p>Ochrona i zapewnienie poufności zebranych danych</p> <p>Anonimizacja wyników tak, aby dzieci nie mogły być rozpoznane na podstawie wyników i w ramach ich upowszechniania</p>	<p>Powinno się wynagrodzić uczestników w zakresie zwrotu kosztów oraz rekompensaty za poświęcony czas lub utracone dochody</p> <p>Nie powinno się wynagradzać, jeśli może to być postrzegane jako przekupstwo, przymus lub kontrola nad badanymi</p> <p>W tej kwestii należy kierować się wartościami sprawiedliwości, szacunku i korzyści dla dzieci</p>	<p>Badanie powinno być poprzedzone namysłem, czy jest konieczne i czy danych tych nie można zebrać w inny sposób</p> <p>Badania z udziałem dzieci powinny być prowadzone tylko tam, gdzie jest to niezbędne</p>
<p>6</p> <p><i>Research with children: ethics, safety and promoting inclusion</i></p> <p>National Society for the Prevention of Cruelty to Children (NSPCC)</p>	<p>Zgoda musi być poprzedzona odpowiednią informacją</p> <p>Zgoda musi być dobrowolna i możliwa do wycofania w każdym momencie</p> <p>Osobna zgoda na nagrywanie</p> <p>Zgoda rodziców konieczna w przypadku dzieci poniżej 8 lat i zalecana „w większości przypadków” dla dzieci w wieku 8–15 lat; w wieku powyżej 16 lat tylko jeśli jest to potrzebne</p> <p>Jeśli dziecko nie zgadza się na udział, jest to ważniejsze niż zgoda rodzica</p>	<p>Konieczność zapewnienia poufności danych</p> <p>Konieczność zgłaszania przypadków potencjalnego krzywdzenia dzieci</p>	<p>Narzędzia badawcze powinny być dostosowane do potrzeb i możliwości dzieci</p> <p>Narzędzie badawcze powinny być dostępne w macierzystych językach dzieci</p> <p>Czas i miejsce prowadzenia badania powinny być dogodne dla dzieci</p> <p>Badacze powinni sprawdzić, czy dana grupa dzieci nie preferuje badaczy konkretnej płci, wieku lub narodowości</p> <p>Dzieci powinny zostać poinformowane o miejscach i możliwościach uzyskania pomocy</p> <p>Powinna istnieć procedura zażaleń (<i>complaints procedure</i>), w której dziecko może wnieść zastrzeżenia do badania do osób niezależnych od zespołu badawczego</p>	<p>Badanie dla samych badań nie są etycznie uzasadnione</p> <p>Badanie należy poprzedzić oceną ryzyka</p> <p>Powinna również istnieć możliwość supervizji dla badaczy przy pracy z trudnymi tematami</p>

Tytuł kodeksu i instytucja odpowiedzialna	Zasady dotyczące zgody	Zasady dotyczące poufności i anonimowości	Zasady dotyczące warunków i organizacji badań	Uwagi
<p>7</p> <p><i>UCL Research Ethics Committee Guidance</i> <i>Note 1: Research Involving Children</i></p> <p>University College London (UCL)</p>	<p>Zgoda musi być poprzedzona odpowiednią informacją</p> <p>Zgoda musi być dobrowolna i możliwa do wycofania w każdym momencie</p> <p>Dzieci w wieku 16-18 lat mogą wyrazić zgodę same</p> <p>Młodsze dzieci mogą brać udział bez zgody rodziców w wyjątkowych okolicznościach, w szczególności, jeśli nie chcą, aby rodzice o tym wiedzieli, i są odpowiednio dojrzałe, aby podjąć taką decyzję</p> <p>Jeśli zgodę wyrazi tylko jeden rodzic, a drugi się sprzeciwi, dziecko nie powinno brać udziału w badaniach ze względów prawnych</p>	<p>Zapewnienie anonimowości i poufności danych</p> <p>Zalecane wyjaśnienie w przystępny sposób, kto i w jaki sposób będzie miał dostęp do danych</p> <p>Zalecane uprzedzenie, że w przypadku ujawnienia informacji o zagrożeniu życia i zdrowia dziecka respondenta lub innych osób konieczne będzie zgłoszenie tego do odpowiednich służb zgodnie z odrębnymi procedurami</p>	<p>Jeśli badanie mogłoby powodować bolesne lub trudne doświadczenia, konieczne jest zebranie i dostarczenie dziecku informacji o lokalnych źródłach pomocy</p> <p>Dzieci i rodzice powinni otrzymać pisemne dane kontaktowe do badaczy, jeśli chcieliby uzyskać dodatkowe informacje</p>	<p>Konieczność zatwierdzenia wszystkich badań z dziećmi przez komisję etyczną</p> <p>Badania z dziećmi są możliwe, gdy służą dobru dzieci, udział dzieci jest niezbędny, metodologia jest dopasowana do wieku, a badanie jest bezpieczne dla dzieci</p>
Kodeksy polskie				
<p>8</p> <p><i>Kodeks dobrych praktyk w badaniach z dziećmi prowadzonych z perspektywy nauk społecznych</i></p> <p>Childhoods UW – Interdyscyplinarny Zespół Badań nad Dzieciństwem, Instytut Etnologii i Antropologii Kulturowej Uniwersytetu Warszawskiego</p>	<p>Wymagane udzielenie przez dziecko świadomej zgody (<i>assent</i>) – zalecane w formie pisemnej</p> <p>Możliwość wycofania zgody przez dziecko w trakcie badania</p> <p>Wymagane udzielenie zgody przez rodzica/opiekuna (<i>consent</i>)</p>	<p>Niezbędna zasada anonimowości, nawet jeśli dzieci chcą się ujawnić</p>	<p>Należy zapewnić adekwatną informację o badaniu</p> <p>Należy zastosować adekwatną metodologię, np. polecane wywiady grupowe</p> <p>Należy zapewnić odpowiednie miejsce badań dające dziecku poczucie bezpieczeństwa</p> <p>Rodzice mogą być obecni, jeśli dzieci wyrażą taką wolę. W przypadku starszych dzieci należy zapewnić możliwość odpowiedzi bez rodziców</p> <p>W przypadku tematów wrażliwych konieczne jest zebranie i dostarczenie dziecku informacji o możliwościach pomocy</p>	<p>Naczelną zasadą jest bezpieczeństwo</p> <p>Celem naczelnym jest upodmiotowienie (<i>empowerment</i>) dzieci</p> <p>Przed badaniem należy przeprowadzić ocenę ryzyka i korzyści</p> <p>Po badaniu należy przedstawić dzieciom jego wyniki w zrozumiałym dla nich sposób</p>

Tytuł kodeksu i instytucja odpowiedzialna	Zasady dotyczące zgody	Zasady dotyczące poufności i anonimowości	Zasady dotyczące warunków i organizacji badań	Uwagi
9 <i>Kodeks etyki socjologa</i> Polskie Towarzystwo Socjologiczne	<p>Udział we wszystkich badaniach powinien się opierać się na dobrowolnej i świadomej zgodzie</p> <p>W przypadku dzieci wymagana zgoda rodziców/opiekunów i „należy starać się pozyskać zgodę dziecka”</p>	„Należy bezwzględnie przestrzegać zasad anonimowości i poufności”	<p>Badacz powinien ocenić, czy dziecko jest w stanie zrozumieć pytania</p> <p>W razie potrzeby należy odwołać się do specjalisty (pedagoga, psychologia)</p>	Kodeks PTS do dzieci odnosi się tylko w pkt 16
10 <i>Zasady przeprowadzania badań społecznych w udziałem dzieci w FDDS</i> Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę	<p>Dla wywiadów indywidualnych (IDI) wymagana zgoda opiekuna i zgoda dziecka</p> <p>Dla wywiadów grupowych (FGI) wymagana zgoda opiekuna lub nauczyciela i zgoda dziecka</p> <p>Osobna i wyraźna zgoda na nagrywanie</p> <p>Dla dzieci powyżej 13 lat możliwa tylko zgoda dziecka w uzasadnionych przypadkach po uzyskaniu zgody komisji ds. etyki badań FDDS</p>	<p>Prawo do poufności i anonimowości</p> <p>Dane powinny być bezpiecznie przechowywane w sposób zanonimizowany</p> <p>Surowe dane badawcze mogące pozwolić na identyfikację należy usunąć po napisaniu raportu (przechowywać tylko zanonimizowane)</p>	<p>W przypadku tematów wrażliwych konieczne jest zebranie i dostarczenie dziecku informacji o możliwościach pomocy (np. poprzez Telefon Zaufania dla Dzieci i Młodzieży 116 111)</p> <p>W przypadku wywiadu w domu respondenta konieczna obecność rodzica</p>	Komisja etyczna FDDS jest zwoływana w razie potrzeby na wniosek koordynatora badania w składzie: członek zarządu, prawnik(-czka), psycholog(-zka), koordynator(ka) działu badawczego

Źródło: opr. własne.